

GUNST OF RECHT

ENKELE GEDACHTEN OVER DE WAARDEERING
DER VROUW IN THEORIE EN PRAKTIJK

DOOR

A. KLAVER

REMONSTRANTSCH PREDIKANT TE HOORN

□ UITGAVE VAN DE REIN LEVEN-BEWEGING — 1916 □

Wordt lid der Rein Leven-Beweging!

De Rein Leven-Beweging is een vereeniging van mannen en vrouwen van allerlei Godsdienslige en politieke overtuiging, die, hoe ook verschillend, één zijn in streven naar sexucele reinheid; zij staat open voor ieder die steun wil geven of die ernstig steun zoekt.

Inlichtingen verstrekt gaarne de secretaresse:

Mevr. T. Houtman—v. Leeuwen, Boschstraat, Soest.

GUNST OF RECHT

ENKELE GEDACHTEN OVER DE WAARDEERING
DER VROUW IN THEORIE EN PRAKTIJK

DOOR

A. KLAVER

REMONSTRANTSCH PREDIKANT TE HOORN

UITGAVE VAN DE REIN LEVEN-BEWEGING – 1916

ELECTRISCHE DRUKKERIJ „FRIEDA“, UTRECHT

TER INLEIDING.

Aanvankelijk was het mijn plan om deze lezing geheel om te werken, en aan te vullen met de resultaten van voortgezet onderzoek. Maar, hoe ik eenmaal was begonnen, bleek het mij dat elk onderdeel daardoor zóó zou worden uitgebreid, en het karakter zoo geheel zou veranderen, dat het mij beter voorkwam, behoudens enkele kleine wijzigingen deze lezing te geven zooals ik haar indertijd hield. Misschien vind ik later gelegenheid om in een meer gedocumenteerd handboek de resultaten van verdere studie neer te leggen.

Hoorn, JUNI '15.

A. KLAVER.

Over de waardeering der vrouw, in theorie en practijk, wil dit boekje handelen. Het spreekt wel vanzelf dat het mij niet mogelijk zal zijn den geheelen ontwikkelingsgang van de sociale en oeconomische evolutie der vrouw, tot in de kleinste onderdeelen te beschouwen. Ik zal niet meer kunnen geven dan een beschouwing-in-vogelvlucht. Maar toch meen ik dat zelfs in een werkje als dit, van beperkten omvang, over theorie en practijk der waardeering wel enkele nuttige en noodige opmerkingen zijn te maken. Nuttig en noodig. Want — en dit wordt nog steeds te veel vergeten — ook waar in theorie de vrouw hoog werd geschat en geëerd, liet dikwijls in de practijk die eerbied alles te wenschen over.

Ik meen dat met voorbeelden te kunnen aantoonen. Bij de *Grieken* vinden wij over de vrouw de meest uiteenloopende beschouwingen. Noemt Euripides haar „voor den man de grootste tiran”, elders prijst dezelfde dichter het huwelijk als de grootste schat, de vrouw als de beste ziekenverpleegsters. Soms noemt hij haar een noodzakelijk kwaad — straks „een zegen op den dag des huwelijks en op den dag des doods”. Terecht zeide daarom Manssen in zijn boek „Het Christendom en de vrouw”: „de dichter heeft soms geïdealiseerd, zonder op de gebreken, een andermaal op de koude werkelijkheid het oog geslagen zonder op de deugden te letten, nu eens pessimist, dan optimist, maar nooit is hij volkomen billijk geweest.”¹⁾ Geven wijsgeeren en staatslieden ons meer betrouwbare inlichtingen?

Solon meent dat de vrouw „in vele dingen eer tot dwaasheden vervalt dan de man” — Anaxagoras dat het kind het leven dankt, niet zoozeer aan de moeder, als wel aan den vader.

„Socrates, die volgens Xenophon meent, dat de vrouw in alles met den man gelijk staat, behalve in lichaamskracht en oordeel, en dan ook zijn gehuwde vrienden vermaant om hun echtgenoot te onderwijzen in al wat ze wenschen te leeren; Socrates die bij een andere gelegenheid zijn vertoornden zoon de verplichting jegens zijne moeder voorhoudt en hem opwekt

¹⁾ Manssen, t.a.p. bladz. 13.

tot liefde voor haar, die hem het levenslicht schonk en in zijn jeugd met tal van zorgen omringde —, diezelfde Socrates acht de getrouwden 't meest te beklagen, en laat, o zonderlinge strijd tusschen woord en daad, bij zijn verblijf in de gevangenis zijn eigen vrouw, die hem haar deelneming komt bewijzen, zoo spoedig mogelijk verwijderen door een zijner vrienden, van wie hij meer en beter troost schijnt te verwachten."

Plato, Socrates' groote leerling, acht, aan den eenen kant, de vrouw, mits goed opgevoed en onderwezen, in staat als wachteres naast de wachters den staat te besturen — maar hij meent toch ook dat bij de zielsverhuizing de ziel van een slecht man omkleed kan worden met het lichaam eener vrouw, ter beschaving en verbetering. En, om hiermee de rijen der wijsgeeren te sluiten: Aristoteles acht de vrouw onbeschaamder en leugenachtiger, weeker van gemoed en jaloerscher dan de man — geboren om te gehoorzamen, gelijk de man om te heerschen. De opvoeding was er geheel op ingericht om de vrouw tot een willoos werktuig te maken — het karakter werd niet gevormd — ze bleven onbeduidende huissloofjes. Individualiteit was een herschenschim. Gezelligheid een droombeeld. Als Socrates in een zijner gesprekken vraagt: zijn er wel met wie ge minder spreekt dan met uw eigen vrouw — dan luidt het antwoord: niet velen. Het publieke leven — het bezoeken van theaters als er blijspelen werden opgevoerd, en het aanliggen aan gastmalen was haar verboden. Hoe men dacht over de rechten van de vrouw in het huwelijksleven blijkt wel hieruit dat een man zijne vrouw tijdelijk kon leenen. Als vanzelf vloeit hieruit voort dat scheiden voor den man uiterst gemakkelijk — voor de vrouw heel moeilijk was. Overspel van den man was geen overspel — maar de op overspel betrapte vrouw mocht geen tempel betreden — ieder mocht haar straffen, doch niet dooden, en de man die haar in zijn huis hield werd eerloos verklaard. Was de vrouw in 't huwelijk in de macht van haar echtgenoot — na zijn dood kwam zij in de macht van haar zoon!

Alles samengevat: het leven van de grieksche vrouw was een van plichten, zonder rechten; van afzondering en domheid. Maar ook reeds in het oude Griekenland zijn vrouwen geweest, die haar geest ontwikkeld hebben, die zich, zij het dan ook langs onzedelijke wegen, de bloemen van goed — en kwaad hebben geplukt. De Hetaeren, geestvolle . . . maar moreel soms laag staande vrouwen, die werden vereerd als halve godinnen — terwijl de fantsoenlijke vrouw was de dienaar en huisslavin. Natuurlijk waren

er uitzonderingen! Maar de regel was: de vrouw de mindere afhankelijk van en ondergeschikt aan den man, de vrije vrouw tevens de losbandige en onzedelijke". De man had zich, naar Socrates' woord, te regelen naar de wetten van den staat, de vrouw naar het karakter van den man."

Wat wij in Griekenland vonden, dat vinden wij met eenige wijzigingen te Rome terug. Ik behoef slechts aan te halen het woord van Seneca: „de vrouw is een onverstandig, onbeschaafd en toemeloos wezen". Van haar geboorte af — tot haar dood toe — stond de vrouw in iemands macht, onder iemands voogdij-schap. Vrouw, zonen en dochters waren in „manu patris", in de macht van den familievader, die over dood en leven vrijelijk mocht beschikken. Het huwelijk was eenvoudig een koop. De man kocht een vrouw — om kinderen te bezitten; want het huwelijk bestond alleen met het oog op de verwachte nakomelingschap. Bezittingen kon de vrouw niet hebben — ze had geen rechtspersoonlijkheid — ze was niet iemand, maar iets. En dat bleef ook hier zoo na den dood van haar echtgenoot. Stierf hij — dan kwam zij onder voogdij van een der familieleden. Ook hier was echtscheiding van de zijde van den man gemakkelijk te bewerken: voldoende argumenten waren: „verwaarloozing der huishouding en 't vervaardigen van valsche sleutels" — maar overspel des mans was voor de vrouw geen voldoende reden. Overspel der vrouw werd niet zelden met den dood gestraft, de man ging vrij uit. De tweërlei moraal is, zooals ge ziet, reeds zeer oud! Was in theorie dus ook te Rome de vrouw rechteloos, een schaduw van den man, in de practijk was haar een waardiger plaats toebedeeld. We hebben ons slechts te herinneren de edele vrouwengestalten van Livia, de vrouw van Tiberius, te denken aan de zeer geëerde priesteressen van Vesta. Bovendien werden te Rome de vrouwen niet afgesloten van het publieke leven — aan haar werd — en niet aan slaven zooals in Griekenland — de opvoeding der kinderen toevertrouwd. We zien dus het merkwaardige verschijnsel dat de vrouw, die in theorie geheel onwaardig is, in de practijk wordt geëerd en ontzien. Ontzien, zoolang nog de oude zeden te Rome in eere blijven.

Maar als, na den tweeden Punischen oorlog, de Grieksche verfinde onzedelijkheid te Rome haar intocht doet — vangt ook hier het rijk der immoraliteit aan. Wetten waren nu noodig — uitgevaardigd door Augustus, — waarbij aan allen, die gehuwd waren en kinderen hadden, verschillende voorrechten (kinder-

toeslag zou men het in onze dagen noemen — er is niets nieuws onder de zon!) werden toegestaan. Het huiselijk leven was verstoord — het concubinaat wordt geplaatst onder bescherming der wet.

Zoo was het in *Griekenland* en *Rome*. Was het onder Israël beter? Ook hier wisselen theorie en practijk elkander af. In het Oude Testament zijn zonder twijfel plaatsen, die ons doen zien dat de oude joodsche wetgever een geopend oog heeft gehad voor de rechten en nooden der vrouw — terwijl ook het matriarchaat vermoedelijk in overouden tijd in Israël heeft bestaan. Men kan gerust de conclusie van Prof. Matthes uit zijne studie over het matriarchaat overnemen. „Men kan aannemen dat in hooge oudheid de moeder bij vele volkeren groote heerschappij, en dat de vrouw vaak een zeer groot gezag heeft gehad over kinderen en stammen” — mits men denkt inderdaad aan *hooge* oudheid — en dan aan macht en heerschappij niet in wetten omschreven, maar practisch, door de gewoonte geworden. Maar de bespiegelingen over het matriarchaat ¹⁾ doen ons niet voorbij zien dat de vrouw onder het Israël, waarover wij berichten bezitten, vrijwel even rechteloos en machteloos was als in *Griekenland* en *Rome*.

Zeker — er zijn schoone, en van waardeering getuigende passages in de joodsche boeken —! Heeft de oude wetgever zich niet aangetrokken de zorg voor het verleidde meisje ²⁾, verdedigd hij niet de rechten van weduwe en wees ³⁾, komt hij niet op tegen ruwe bejegening der zwangere vrouw ⁴⁾, trekt hij zich niet het lot der slavinnen aan? ⁵⁾ Draagt hij niet aan den man op goed voor vrouw — en bij-vrouw te zorgen, haar te kleeden en te voeden? Bestrijdt de schrijver niet onkuishheid en onreinheid? Hosea waarschuwt voor bloedschande en echtbreuk! Jesaja toont een hooger en beter bestemming der vrouw te kennen als hij de Jeruzalemsche vrouw en aldus schildert: omdat ze pronken — voortwandelen met uitgerekten hals ⁶⁾. Lonkjes om zich heen werpend, met trippelenden gang (wie denkt niet aan de „pas de

¹⁾ Matthes, Een bundel verzamelde opstellen, bladz. 1—26

²⁾ Ex. 22: 16.

³⁾ „ 22: 22.

⁴⁾ „ 21: 23—15.

⁵⁾ „ 21: 20, 26, 27, vgl. 21: 7—11.

⁶⁾ Jesaja 3: 16—24.

l'ours" der mannequins van Hirsch) en klingelende voetrokken . . . daarom zal Jhvh ze later in rouw doen neerzitten. Maar deze plaatsen — die gemakkelijk vermeerderd zouden kunnen worden — kunnen weerlegd worden met evenveel, zoo niet meerdere, waarin van waardeering nauwelijks — van gelijkstelling in 't geheel geen sprake is.

In Israël was eveneens de vrouw bezit. Men bezat een vrouw — zooals men os en ezel bezat — en in het gebod: gij zult de eigendommen van uw naaste niet begeeren, wordt ook de vrouw onder die eigendommen begrepen.

Ook de Israëliet kon zijne dochters verkoopen ¹⁾. Ook bij Israël was scheiden voor de vrouw haast ondoenlijk — voor de man uiterst gemakkelijk. Als de vrouw haar echtgenoot mishagde, dan was een: zij bevalt mij niet meer, voldoende om haar met een scheidbrief weg te zenden. Immers — als later Hillel en Schammai discussieeren over de vraag: wat er eigenlijk moet verstaan worden onder de term „iets walgelijks", als reden tot echtscheiding, dan acht Hillel elke onaangenaamheid — b.v. aangewand eten, voldoende reden —. Een vrouw kan geen bindende gelofte afleggen — de man kan elk oogenblik de belofte breken. Overspel — was schending van het eigendom van den man — onvruchtbaarheid was bewijs van 's Heeren ongenade over de vrouw . . . en eindelijk, door de geboorte van een zoon was de vrouw 33, door die van eene dochter 66 dagen onrein.

Maar dit alles neemt niet weg dat ook onder Israël de practijk milder was dan de theorie. Zou het onder een volk, waar de vrouw alleen werd beschouwd als een minderwaardig wezen, getolereerd als de vriendelijk zorgende huisvrouw, mogelijk zijn geweest dat eene vrouw als Debora opstond? Neen — al is ook theoretisch de vrouw onder Israël nog steeds de minderwaardige — in de practijk zien wij reeds vooruitgang — een voortschrijden naar het hoogere niveau, waarop man en vrouw als gelijkgerechtigden elkander eens zullen ontmoeten. — ²⁾ Maar nog was dat doel nog lang niet bereikt! Heeft de Meester van Nazareth in zijn evangelie de komst dier tijden verhaast? Als het mij veroorloofd

¹⁾ Ex. 21 : 7.

²⁾ Over dit onderwerp heb ik zeer uitvoerig van gedachten gewisseld met rabbijn J. Tal te Amsterdam. Ik meen dat mijn conclusie niet strijdig is met de zijne: de juridische positie was minder — de moreele (ik zou willen zeggen soms) hooger. Ook hier is een hoog en laag van theorie en practijk. Zijn opmerking over het Christendom en de vrouw zijn dunkt me in 't geheel volgt beantwoord.

is op enkele gedeelten van zijne prediking uwe aandacht te vestigen — dan wijs ik u allereerst op die plaats waar Jezus met beslistheid stelling neemt tegen de, naar wij zagen overal in de oudheid heerschende dubbele moraal. Als die mannen eene vrouw tot hem brengen, in overspel betrapt — dan meet hij niet met twee maten. Dan veroordeelt hij niet scherp en hard in de vrouw, wat hij duldt en sanctioneert in den man — neen — het klinkt: wie uwer zonder zonde is werpe den eersten steen... Straks zijn de aanklagers weggeslopen... en als niemand haar meer veroordeelt, spreekt Jezus het welbekende: ga heen en zondig niet meer. Jezus gispte niet alleen de zondedaad, begaan tegenover de vrouw — ook de zondige gedachte: het aanzien om te begeeren. Zou hij toen reeds geweten hebben — wat nu langzamerhand tot de menschheid doordringt: dat de gedachtekracht is een kracht ten goede — of ten kwade? Eene kracht, den goedwillende bemoeiigend — of bemoeilijkend? En lijnrecht plaatst hij zich tegenover de wet waar hij het geven van een scheidbrief, om andere dan onoverkomelijke bezwaren (als overspel) even schandelijk vindt als de echtbreuk zelf. De Christelijke theorie is dus: man en vrouw kinderen van een Vader — in Christus man noch vrouw, voor man en vrouw één moraal, een zedewet!

Maar de tijden waren nog niet vervuld, dat deze theorie ook de praktijk van het Christendom kon worden. Paulus heeft al dadelijk weer de tweeërlei waardeering in eere gebracht — heeft weer van de vrouw, inplaats van het gelijkberechtigde kind Gods gemaakt de verleidster, de minderwaardige; heeft weer gesproken van het huwelijk — als bloot lichamelijke vereeniging alléén. Nietwaar, ik behoef, na 't geen Dr. Bähler hiervan schreef¹⁾, niet meer te herhalen die verfoeilijke woorden, die spreken van onderdanigheid — en nog eens onderdanigheid; die het goed noemen eene vrouw te nemen — om den man het moreele leven gemakkelijker te maken, ofschoon het eigenlijk beter ware geen vrouw aan te raken; die het huwelijk aanraden — nu ja, omdat trouwen beter is dan branden. Deze woorden, verre van een nieuwe, verhevene opvatting te brengen — geven wéér geheel en al de oude beschouwing; de vrouw — de verleidster, de zondige, minderwaardige, het eigendom, onderdanige huisslavin, om haar voortplantingsvermogen slechts geduld — niet geacht. Terecht zegt Bähler: „Zoover is het dus nu al gekomen, nog maar korten tijd na Jezus. Wat

¹⁾ De waardeering der vrouw, in het bijzonder onder Israël en de Christenheid, volgens Oud en Nieuw Testament. f0.20. Bibl. voor Reiner Leven No. XIII.

kon het dus worden bij verdere verloochening van Jezus Ideeën." Om een antwoord op deze vraag te krijgen slaan wij, alvorens wij de middeleeuwen beschouwen, een blik in de geschriften der kerkvaders. Er zijn onder deze mannen geweest, die 't hebben ingezien dat het graven van een onoverbrugbare kloof tusschen de beide geslachten onchristelijk was. „Wilt ge u overtuigen van beider gelijkheid", vraagt Gregorius van Nazianze? Ziet dezelfde Schepper bracht man en vrouw voort, uit hetzelfde stof zijn ze geworden, naar dezelfde beeltenis geformeerd, aan denzelfden dood onderworpen. Zoo hebben dan ook beiden dezelfde deugd te beoefenen, daar dezelfde natuurwet over hen heerscht". „Wat onder de Christenen der vrouw niet past, is den man evenmin geoorloofd."

Tertullianus noemt het huwelijk een vereeniging van twee menschen, die elkander wederkeerig lichaam en ziel toevertrouwen. „Zij zijn broeder en zuster, twee in eenen vleesche, en waar het vleesch één is, daar is ook de geest één". Overspel wordt afgekeurd, zoowel in den man als in de vrouw — in tegenstelling met de dubbele moraal meent Augustinus dat eigenlijk de man strenger moet gestraft worden." Maar alweer — tegenover deze en dergelijke uitspraken staan andere, wijzend op het na-christelijke standpunt van Paulus. —

De leer der zondeval is machtiger geweest dan het humanitaire licht dat in de harten en hoofden dezer mannen blijkens 't geen ik uit hunne geschriften toch aanhaalde, was doorgedrongen. Augustinus, de losbol, wiens vroomheid der uitgewoede hartstochten al te veel de losbandige jeugd moet vergoeijliken, meent dat niet de natuur — maar de schuld der vrouw heeft veroorzaakt dat zij naar Gods wil den man moet gehoorzamen. De vrouw moet haar hoofd met een sluier omhangen, want zij is niet het beeld Gods, zegt Ambrosius — Adam is door Eva verleid — het is billijk dat de vrouw door hem, dien zij tot zonde verleid heeft, bestuurd worde. De vrouw is immers de oorzaak van alle rampen, van de zonde, van den dood? Vrouw, roept Tertullianus uit: gij moest altijd in rouw en lompen gekleed gaan, en als een weenende boeteling u vertoonen — om daardoor de zonde van den val des menschedoms weer goed te maken. Vrouw, gij zijt de poort van den boozen geest. En deze woorden zijn maar niet sporadisch voorkomende razernijen van een krankzinnige. — Neen — op de kerkvergadering te Macon, in 585, werd in allen ernst de vraag behandeld: of de vrouw wel in eigenlijke zin des woords mensch genoemd mocht worden. Op

de door Paulus gelegde fundamenten voortbouwend, komt men tot de meest absurde minachting van het huwelijksleven — het overschatten van den ongehuwden staat, het geringschatten van de vrouw, de gehuwde en ongehuwde. Ik kan ook na eerlijk wikken en wegen, dan ook niet meegaan met de uitspraak van Manssen, waar hij zegt: er is gewonnen, de humaniteit heeft een schrede voorwaarts gedaan — de vrouw is opgeheven. Integendeel — de oude minachting, door mannen, in potsierlijke welvoldaanheid en jammerlijke eigengerechtigheid uitgesproken over hunne zuster, de vrouw, komt ook in de tijd der kerkvaders in vernieuwde eere.

Bedrieg ik mij niet dan hebben veler uwer van deze, droeve sombere schildering, al een blik vooruitgeworpen, de middeleeuwen in, die tijd van ridderlijkheid, van vereering van Maria, van devotie voor de vrouw, van ridders die met het teeken hunner geliefde de grootste gevaren trotseeren — van minstreele en troubadours. Dat is toch wel de tijd, waarin de vrouw werd gewaardeerd. Zeer zeker vinden wij in de wetten, in de uitspraken van Pausen, koningen en kerkvergaderingen, bepalingen wijzend op een verbeterde positie der vrouw. Ik geef u enkele bepalingen: Wie trouwt, is gehouden *aan zijne vrouw* een huwelijksgift te geven, die bij wettige scheiding tot den echtgenoot terugkeert.

Overspel, door man of vrouw gepleegd, geeft volgens de Kerk, reden tot wettige scheiding. De overtreder mag niet opnieuw huwen.

De man is het hoofd der vrouw, die hem onderdanig moet zijn, doch het huwelijk maakt hen één, naar lichaam en ziel. Getracht is, door kerk en staat beide, de z.g. geheime huwelijken tegen te gaan — en het maken van testamentaire beschikkingen ten gunste van vrouw of dochter mogelijk te maken. Maar dit alles — schoon het zeker niet zonder belang was, en den weg voor latere hervormingen en verbeteringen heeft gebaad — dit alles was theorie. Naast zulke, echt humane wetsbepalingen — komen in de dertiende eeuw andere nog voor, waarbij het recht van den echtgenoot wordt gehandhaafd om zijne vrouw te slaan — mits zij niet aan de gevolgen sterve. Wat baatte het te spreken over de heiligheid van het monogame huwelijk, als tal van vorsten en geestelijken die heiligheid met de voeten traden? De meeste koningen, ridders, en geestelijke heeren der middeleeuwen leefde in polygamie, en echtscheidingen, om allerlei futiele redenen, waren aan de orde van den dag.

Wonderlijke tegenstrijdigheid — aan de eene zijde de ridderlijke eerbied voor de vrouw, de devotie voor de allersuiverste Maagd; aan de andere zijde de meest schaamtelooze heerschappij der zinnen gehuldigd, zelfs door een vorst als Karel de Grootte.

Hoe diep de Mariavereering geworteld is in ons volksbestaan, in het hart der vromen, daarvan getuige als om strijd dichteren prozaschrijvers, schilders en miniatuurteekenaars. Kunst en litteratuur vergoden de Maagd:

„Maria, die is een soet preeel
vol weelden al
Si is een suverlic, lustelic dal
Vol lelien al.”
„Maria, de coninghinne
met soet gelhuit
die is een vat vol minnen
Altoos gebenedeijt.

„Waar aldus aan de patrones van het vrouwelijk geslacht, zulk een invloed werd toegeschreven, zulk een vereering was beschoren, kan het wel niet anders (ziedaar de lichtzijde) of haar zusters op aarde deelden in die hulde”. De Mariadienst riep de vrouwen dienst in 't leven. Maar — niet zelden was die vrouwen dienst oppervlakkig, meer galanterie en courtoisie dan overtuiging. Ook onder de ridders der middeleeuwen hebben de phraseurs en Don Quichot's niet ontbroken, En het is volkomen terecht dat een schrijver opmerkt: Die vrouwen dienst heeft de band des huwelijks dikwijls zeer los gemaakt, en zoo de onzedelijkheid in de hand gewerkt. De poëtische Schwarmerei is maar al te dikwijls ontaard in het meest grove sensualisme. De minnedienst was dikwijls niet veel meer dan oogluikend gedulde bigamie. En hoe kan de eerbied voor de vrouw — al werd Maria nòg zoo vergood — groot zijn in een tijd, waarin een kardinaal de burgers der stad Lyon, na een aldaar gehouden concilie aldus toesprak: Vrienden, gij zijt ons grooten dank schuldig. Want toen wij hier kwamen vonden wij slechts drie of vier bordeelen. Thans laten wij slechts een achter, dat de geheele stad omvat. Hoe kan er sprake zijn van werkelijke hoogschatting als de kerk zelf voorgaat, en de vrouw verbiedt de eucharistie met bloote handen te ontvangen, uit vrees dat zij ze zal bezoedelen — haar niet toestaat het altaar te naderen uit angst dat zij het zal ontwijden; wil dat zij gesluierd de godsdienstoefening bijwoont — en het goedkeurt dat hare zonen hun moeder noemen de poort der hel, hare schoon-

heid het middel waarvan de satan zich bedient om den man te verleiden. Wie kan het aantal der vrouwen tellen die, na heksenprocessen zijn gedood, omdat zij der geestelijkheid niet ter wille wilden zijn? Kortom — wij zien naast de enkele schoone theoriën, neergelegd in opheffende en waardeerende besluiten van pausen en conciliën, in de practijk een droevige geringschatting, een jammerlijk geestelijk en zedelijk verval. Ja — als de zestiende eeuw komt, dan kan men zijn oordeel gerust samenvatten in deze woorden: de ellende is op 't hoogst — de zedelijkheid een klank, de vrouw meer dan ooit speelbal van de laagste lusten van den man, rechteloos, machteloos, onbeschermd, ook door den godsdienst. Heeft de zestiende eeuw aan de vrouw die plaats gegeven, die de vorige eeuwen haar hebben onthouden? Zeker heeft de Hervorming — en de als reactie daarop volgende hervorming ook in de roomsch-katholieke kerk, enkele misstanden verbeterd. Het huwelijk werd, ook al door het voorbeeld van Luther, in eere hersteld, het onderwijs, onder invloed der renaissance verbeterd, de boekdrukkunst had ook voor de vrouw ruimer baan van ontwikkeling geopend. Van de, met opsmuk en klatergoud omhangen troon, waarop de middeleeuwen de vrouw had overgeplaatst, omringd door het zoetelijke, onware gekweel der troubadours — gaf de hervorming de vrouw haar waardige plaats in het huisgezin.

Niet alleen protestanten — ook de roomsch-katholieke orden hebben door verbeterd onderwijs licht gebracht in menig verduisterd vrouwenbrein. Maar — al weer — ik zou met Multatuli kunnen zeggen: de geschiedenis is eentonig! — al weer staat in de zestiende, en de daarop volgende eeuwen, tegenover de schoone en christelijke theorie — de zeer onschone, allesbehalve christelijke practijk! Boden niet Zürich — de stan van Zwingli — en Calvijn's stad Genève tooneelen aan van jammerlijk zedenbederf, ook nog na het optreden der hervormers? Bestonden niet in Protestantsche kringen evengoed als roomsch-Katholieke, de vooroordeelen tegen de vrouw — heeft men het Balthasar Bakker, de schrijver van de Betooverde wereld, niet verweten dat hij met het bijgeloof der hekserij geheel brak? De hervorming, onder invloed van Calvijn over een groot deel der wereld verbreid, legde meer nadruk op het Paulinische, dan op het Christelijke standpunt. Stond niet in een huwelijksformulier: Gij vrouw zult geen heerschappij gebruiken over uwen man, maar stille zijn . . . onderdanig, gelijkerwijs Sara gehoorzaam is geweest aan Abraham,

hem noemende haar heer." Terecht is het gezegd: hier wordt een oud vooroordeel gehuldigd — en een verouderde dwaling, als specifiek Christelijke waarheid verkondigd. Hoe droevig weinig eigenlijk de echt Christelijke, de zuiver-humanitaire denkbeelden van gelijk- en gelijkwaardigheid van man en vrouw waren doorgedrongen, daarvan geeft in de zestiende en zeventiende eeuw — onder alle landen bijna van Europa — Frankrijk het droevigste en sprekenste bewijs. Ik denk aan Frans I, den père de la Venerie, aan Hendrik III, wiens paleis meer geleet op een bordeel, dan het hof van een regeerend vorst; aan Hendrik IV, en zijne minnaressen — aan Lodewijk XIV, la Vallière, de Montespan, de Maintenon; aan den regent van Orleans — aan Lodewijk XV, en zijn parc-au-cerf. Aan de kardinalen van Lotharingen en Dubois, elkander in liederlijkheid overtreffend.

En ook de godsdienst, de protestantsche evenzeer, heeft deels door een veruiterlijkt dogmatisme — deels door een ziekelijke zucht naar bevinding — op de erkenning en waardeering der vrouw niet gunstig gewerkt. Neen, al de eeuwen die wij in vogelvlucht bezagen, hebben ons dit wel doen zien: kerk noch staat hebben, schoon zij in sommige tijden wel bereid waren de vrouw als *gunst* eenige rechten te verschaffen, aan de vrouw die plaats kunnen geven, in theorie en praktijk, welke haar toekomt. De tijden moesten komen, waarin de vrouw niet meer in huiskamer, of vrouwenvertrek, lankmoedig en ootmoedig af wachte wat het den heer der schepping zou believeen haar toe te staan — de tijd waarin de vrouw zelf niet meer sprak van gunsten, maar van rechten. Is het niet een der tallooze verdiensten der Fransche revolutie geweest, op deze *rechten* den nadruk te leggen? „Weet ge wel, vraagt Jenny d'Héricourt, waarom de vrouwen partij trokken voor onze groote revolutie, waarom zij de mannen wapenden, en haar kinderen in slaap wiegden met de woorden der Marseillaise? Omdat ze naast de erkenning van de rechten van mensch en burger, ook de erkenning der rechten van vrouw en burgeres verwachtten." Het programma, door Jenny d'Héricourt ontwikkeld, luidde:

Wij zullen vragen, dat men aan de meisjes een nationale opvoeding geve;

dat alle betrekkingen voor haar worden opengesteld en alle diploma's verkrijgbaar;

dat het burgerrecht haar ten volle worde toegekend;

dat het huwelijk een gemeenschap zij, gegrond op gelijkheid;

dat de reinheid der vrouw voldoende beschermd worde tegen den man en tegen zich zelve;

dat de vrouw allengs, naarmate zij zich ontwikkelde, overal haar wettige plaats aan de zijde van de man inneme, in de wetgeving, de regeering, de rechtspraak, de wetenschap, de wijsbegeerte, zooals zij deze plaats reeds inneemt in wetenschap en kunst.

De meer gematigde hervormingsgezinden hebben deze vragen der vrouw ondersteund, als Condorcet en Sièys, — maar de revolutionairen Danton, Robespierre en Mirabeau verzetten er zich tegen, en evenmin heeft de groote Keizer, wiens gevleugeld woord ons bekend is:

't Zou niet fransch zijn, als een vrouw kon doen wat zij wilde; en die bij de huwelijksvoltrekking de volle nadruk op de gehoorzaamheid der vrouw wilde gelegd zien, aan de vrouw die vrijheid gegeven die zij vroeg — en die haar toekwam.

Maar — al werd niet terstond een groot praktisch resultaat verkregen — de aandacht van steeds meerderen was gevestigd op de vernederende positie waarin de vrouw zich nog altijd bevindt. Al betitelt John Stuart Mill in 1869 zijn apologie voor de rechten der vrouw nog als: „De slavernij der vrouw — het was reeds zeer toe te juichen dat de zaak der vrouw zoo'n voorwerp was van nauwkeurige beschouwing.” En Jenny d'Héricourt én Mill „willen vrijheid voor ieder mensch en gelijkheid van allen voor de wet; zij kennen geen onderscheid tusschen vrouwelijke en mannelijke werkzaamheden, evenmin als tusschen vrouwelijke en mannelijke vermogens”. De bestaande onzedelijkheid is, meenen zij, schadelijk aan den bloei der maatschappij, doordat men ongeveer de helft van het geslacht belemmert in haar werkzaamheid en krachtsontwikkeling. De roepstem van deze beiden heeft weerklink gevonden — en de leuze: emancipatie, vrijmaking uit de slavernij, der vrouw is geworden een der sprekendste van den modernen tijd! Een leuze — een strijdleuze. Want nog altijd moet er — ondanks het vele wat door vrouwen en mannen wordt gedaan tot verbetering van de positie der vrouw, gestreden worden ter verwezenlijking van een ideaal. Ge kent zonder twijfel dat merkwaardige boekje: William Steads vijfvoudig ideaal? Welnu, als derde wordt daarin genoemd: De erkenning van de menschelijke waardigheid en het burgerschap van de vrouw, belichaamd in het gezegde: zooals gij zoudt willen dat de vrouwen u zouden behandelen — doe haar desgelijks. Laat ons eerst eens nagaan wat nog altijd de verwezenlijking van dit ideaal in de

weg staat. In de eerste plaats die levens- en wereldbeschouwing, die in tal van ultramontaansche moraal-theologiën gepredikt wordt. Toen ik, voor mijn werk over het Nieuw-Malthusianisme, de de meening van gezaghebbende theologen van roomsch-katholiek godsdienst over dit punt wilde leeren kennen, heb ik mij een tijdlang moeten verdiepen in de moraal-theologiën van Liguori, Aertneys en anderen. Dat ik veel ongerechtigheid, veel vuilheid, veel verkrachting van de moraal van Christus zou vinden, de lectuur van Van Hoensbroeck had er mij reeds op voorbereid, evenals de studiën van mijn leermeester, Prof. Pyper, speciaal zijn hoofdwerk, de geschiedenis der boete en biecht. Maar dat het zoo vuil, zoo liederlijk — zoo gemeen zou zijn — dat had ik niet kunnen vermoeden. In een indertijd bij „Chreestarchia” verschenen boek over het N.-M.,¹⁾ heb ik dan ook mijn oordeel over deze theologiën der immoraliteit niet verzwegen. En nu deed het mij te meer genoegen in het blad, de vrouw in de XXste eeuw, mijne conclusiën onderstreept weer te vinden. Inderdaad Mevr. Dr. v. d. Bergh deed een goed werk het verderfelijke — en der vrouw onwaardige van deze werken eens voor de lezers van dat blad aan de kaak te stellen! Er de nadruk op te leggen dat — evenals ik straks voor u heb betoogd, het de geschiedenis verkrachten is als men zegt: de roomsche kerk heeft de toestand der vrouwen verbeterd — de vrouw *omhoog* gehaald. Is het de vrouw *omhoog* halen, als in het roomsche brevier, de dagelijksche lectuur der priesters, wordt vermeld dat de heilige Aloysius van Gonzaga, om onreine verzoekingingen te weerstaan, het zorgvuldig en angstvallig vermeed zijne moeder aan te zien? Dat van andere heiligen als een kuische trek wordt vermeld, dat hij als zuigeling de moederborst weigerde, daar hij een naakte vrouwenborst niet wilde aanraken? Getuigt het van eerbied voor de vrouw, als Liguori bij de plechtigheid der vorming nooit de wang der vrouwen — slechts haar hoofddoek aanraakte? Maar dit alles is nog slechts kinderspel bij wat in de moraal theologiën zelf wordt geleeraard. Voorbeelden geven kan, noch wil ik. Maar dit is zeker — ik weet dat honderd van de diepst gezonkene mannen en vrouwen, overgegeven aan de laagste hartstochten — samen niet zooveel vuilheid kunnen verzinnen als door deze „heiligen”, ter leering van jonge priesters, in hunne werken is opgelost.

„De ultramontaansche moraal beteekent voor de vrouw sexueele slavernij, en noch met de gezondheid van de vrouw,

¹⁾ Het Nieuw-Malthusianisme: Bibliotheek v. Reiner Leven no. XXI; f 0.40.

noch met die van het te verwekken kind, wordt rekening gehouden." Verstaat mij wel — mijn verwijt geldt niet den doorsnee roomsch-katholiek, noch zijn godsdienst. De meeste r.-kath. kennen de perfiditeit der moraal-verkrachting niet ten volle — en de r.-kath. godsdienst eerbiedig ik, als een der vele openbaringen Gods. Maar wel protesteer ik tegen een zedelijkheidsleer — waarin de zedelijkheid verre is; een leer waarin de vrouw rechteloos en machteloos slavin is van al de lusten van den man, gedwongen, altijd, zonder weerstreven, het verschuldigde toe te staan — het debitum reddere. De ultramontaansche moraal huldigt, door haar werken met restricties, de dubbele moraal. Wat dunkt u van de volgende staaltjes? Trouwbelofte mag door den man verbroken worden — niet door het meisje. Waar beiden ontrouw pleegden heeft alleen de man het recht om de trouwbelofte te breken, want de ontrouw van het meisje is veel schandelijker dan die van den man. Als een man een meisje, onder voorgeven van trouwbelofte verleidt — is dat vergeeflijk, zoo de man veel rijker of aanzienlijker is — of wanneer een huwelijk schande zou brengen over zijn familie. Want: zoo het verschil in stand het meisje bekend was — was dit voor haar voldoende grond om de oprechtheid der trouwbelofte te betwijfelen. Zoo ze er niet aan twijfelde was dit haar eigen schuld. De man is niet gehouden zijn belofte na te komen, daar een eed alleen bindend is volgens de bedoeling van den eedsaflegger.

Wat de vrouw van den ultra-montaanschen wetgever, onder zulke invloeden opgevoed, te verwachten heeft — dat zal u nu reeds duidelijk zijn. Geen echtscheiding — geen regeling van het huwelijks-goederenrecht, geen moederlijke macht over de kinderen (die immers den vader uitbeelden?). En, waar de moraal van Liguori der vrouw eenige rechten toekent, daar zijn het nog sluipmiddelen en sluipwegen om, met behulp van den biechtvader, achter den rug van haar man om, zich listig te handhaven. Terecht noemt Dr. v. d. Bergh dit verderfelijk voor elk waarachtig huwelijksleven. En ik meen — op grond van wat ik hier vluchtig resumeerde, het gevoelen van de schrijfster te moeten deelen, waar zij haar artikelenreeks, inderdaad zeer lezenswaard, en aansporend tot nauwkeurige bestudeering der moraaltheologiën zelf, aldus eindigt: Evenals Maria Tesselschade en Vondel het oude geloof met de nieuwe cultuur vereenigden — zoo droomen de liberale roomsch-katholieken van heden, van een schoone harmonie van roomsch geloof en modern leven.

Maar het ultramontanisme wil hiervan niet weten. De roomsche vrouwenbeweging staat voor nog grooter moeilijkheden dan de protestantsche, deze heeft en had te kampen met starre conventie en ingeroeste vooroordeelen, de roomsche vrouwen zullen vroeg of laat het hoofd stooten tegen de muur van ultramontaansch gezag.

Maar ook — ik zeide het reeds — ook het protestantisme staat als geheel niet vol waardeering tegenover de emancipatie der vrouw! Nu spreek ik nog niet eens van die domme, zelfgenoegzame Christenen, die nog altijd de vrouw willen laten zwijgen, omdat er staat: de vrouw zwijge; die nog altijd de vrouw zien als onderdanige slavin van haar „heer” — en haar, als de gereïncarneerde Eva, beschouwen als de duivelin die de zonde bracht en brengt. Deze kunnen wij — schoon ze in onze dagen en in aantal en in macht nog groot zijn, laten voor wat ze zijn. — Maar onder schijnbaar ruimer denkenden wordt met beslistheid, met nadruk, de tweeërlei moraal verdedigd. Uitvoerig hierover te spreken laat de tijd niet toe — maar ik mag u zeker wel herinneren aan het pleidooi vóór de tweeërlei moraal van den heer Kempe, in „Pro en Contra”, die op grond van sexueele verschillen voor den man goedkeurt, wat hij in en voor de vrouw afkeurt. Maar afdoende heeft in het contragedeelte Ortz deze beschouwing weerlegd in een even rustige als wetenschappelijke beschouwing, aldus eindigend: „Noch de historische ontwikkeling, noch de sociologie, noch de biologie geeft zedelijken grond waarom een door gevoel en ethiek veroordeelde tweeslachtige moraal recht van voortbestaan heeft. Tenzij men een levensbeschouwing mocht ontwikkelen, gansch verschillend van die, welke in onzen tijd en in onze samenleving toongevend zijn, zoo verschillend dat zij moest lijden tot een gansch andere opvatting omtrent de bestemming van den mensch, en men daarop weder een principiëel-afwijkende ethiek mocht bouwen, waarvan o.a. een uitvloeisel zou zijn dat er niet zoozeer een den *mensch* geldende moraal bestond, maar een moraal verschillend naar de sexe; tenzij men bovendien aannemelijk zou weten té maken, dat alle mannen moreel zooveel lager staan dan alle vrouwen, dat men terecht een zedelijke zwakheid in elken man verschoont, welke men in elke vrouw laakt; tenzij men de sociologische- en biologische wetenschap opvoert tot uitkomsten, strijdig met die, welke thans verworven zijn — tenzij men dit alles op deugdelijke, redelijke gronden weet te handhaven, zal men moeten erkennen, dat de conventionele fatsoensleer onzer samenleving, zich uitend in tweeërlei moraal — niets anders is

dan een achterlijk sociaal instinct: een instinct dat derhalve *uitgeroeid moet worden.*"

Maar niet alleen de tweeërlei moraal — neen — heel het minderwaardig verklaren der vrouw dient eindelijk in onze dagen, na zooveel strijd een einde te nemen. Of de tijden rijp zijn? Wie in het laatste nummer van het Maandblad de van verontwaardiging trillende woorden gelezen heeft over Art. 80, waarbij de regeering huismanskiesrecht wil geven aan elken man, hoe bekrompen van geest, hoe onzedelijk van levensgedrag — terwijl aan elke vrouw, hoe hoog ook hare geestelijke ontwikkeling, hoe groot hare maatschappelijke verdiensten, hoe zwaar ook de huiselijke plichten haar drukken — dit recht wordt onthouden, die weet, dat de strijd nog lang niet geëindigd is. Elke baliekluiver — mits gezinshoofd, kiezer — elke vrouw gewerd. Door mannen ingesteld — straks door mannen aangenomen, zal opnieuw worden bevestigd de waarheid dat, hoezeer in de practijk op vele terreinen des levens de vrouw als de gaarne ingeroepen hulp — als de zeer gewaardeerde medewerkster wordt geapprecieerd — in theorie de vrouw nog altijd voor tallozen is de nonvaleur, de speelbal, de onderdanige dienaar, de huisslavin — de zwijgende. Het is droevig om aan te zien hoe godsdienstige mannen, Christenen, lijnrecht tegen Christus' gebod in, hunne zuster de vrouw vernederen — in plaats van haar te geven de plaats aan hunne zijde die haar toekomt. Zijn er niet honderden die van een billijker regeling van het huwelijksgoederenrecht niet willen weten? Voor wie nog altijd de noodkreet van Hilda van Suylenburg niet heeft geklonken? Waren er niet honderden — die geen onderzoek naar het vaderschap wenscgen? Heeft de huwelijks-wetgeving niet op vele plaatsen fouten en leemten, die schreeuwen om verbetering en aanvulling? En hoevelen spannen zich er voor in om in deze dingen der vrouw te geven wat haar *toekomt*? Niet als een gunst, maar als een recht! Moet de moeder niet een beslissende stem hebben in de opvoeding harer kinderen? Of heeft hij — wiens evenbeeld ze zijn naar roomsche theorie, de man, slechts in dezen de eindbeslissing? Ik zou wenschen, dat nu eindelijk, na zooveel eeuwen van onderscheid tusschen theorie en practijk; van vergoeding en verguizing, steeds meerderen zich in onze dagen aangordden om te strijden voor zuiverder waardeering der vrouw. In de eerste plaats de man — verliezend alle eigenwaan, als zou hij door bovenaardsche Macht geplaast zijn op aarde als heer der schepping en heer der vrouw, be-seffend dat beide, man en vrouw, gelijkwaardige wezens zijn,

bestemd om ieder eigen individualiteit te handhaven en uit te leven, volkomen! Maar — in de tweede plaats alle vrouwen, inziende dat een leven van futiliteiten, kleine zorgen en kleine dingen — niet een menschwaardig leven genoemd mag worden.

De vrouw moet *arbeiden* aan de *vrouw* zelf zoolang Nora, in het bekende tooneelstuk van Ibsen, nog speelt en danst en zingt en haar leventje van kind-mensch lijdt — zoolang is zij zich van haar persoonlijkheid, haar recht als vrouw onbewust. Maar als zij uit haar droom — o, hard en wreed — ontwaakt is, dan beseft zij dat zij heilige plichten heeft jegens zich zelf. Als haar man antwoordt: ge zijt alleen echtgenoot en moeder — zegt zij: dat geloof ik niet meer. Ik geloof dat ik allereerst mensch ben, zoowel als gij — of ik zal tenminste beproeven dat te worden. Ik moet zelve over de dingen nadenken en trachten je te begrijpen."

Inderdaad, de vrouw moet zich niet langer laten biologieeren door: wat de menschen zeggen of aardig vinden — of wat de mannen afkeuren — kind-vrouwjes, als in David Copperfield, hoe teer en snoezig ook, ze zijn op den duur onhoudbaar vervelend. Erger — vrouwen die niet inzien dat ze tot dure plicht hebben hun individualiteit te ontwikkelen, maken het tegenstanders gemakkelijk om met hautain te zeggen: de vrouw wil geen emancipatie. Moeten — omdat eenmaal door een toeval de ganzen door haar gekwaak het kapitoel hebben gered — in 't vervolg slechts ganzen de wachtposten bezetten?

Met de ontwaakte mannen en vrouwen moeten meestrijden alle werkelijk godsdienstig menschen.

Terecht heeft Bähler het gezegd: „Als onze theologen de schuld der dankbaarheid breed uitmeten, welke de vrouw heeft tegenover het Christendom, vergeten zij dat de schuld van den man nog veel grooter is. Immers de lage rang en de ellende der vrouw waren het werk van den man — en het is nog altijd beter te lijden dan te doen lijden. Dat staat vast: mannen en vrouwen rijzen te samen en zinken te samen — en de winst van den een en den ander is vooral voor beide.¹⁾ Volkomen past hieraan een woord van Foerster, uit Levenswandel: „Alle slavernij wreekt zich op aarde. De man die de onmondigheid der vrouw ook slechts in den zachtsten vorm duldt, berooft zich zelf van

¹⁾ De Remonstr. Broederschap heeft, in stemrecht — en in verkiesbaarheid voor bestuursfuncties en de beroepbaarheid tot het predikambt, man en vrouw volkomen gelijk gesteld — de Ned. Herv. Kerk heeft nog kort geleden de vrouw alle rechten geweigerd, en stelt haar dus lager dan de haliekluiver, op één lijn met idioot, boef en krankzinnige.

de hogere zaligheden der zielegemeenschap en van de wederkerige opvoeding tot hooger leven”.

Nog is er veel te doen! Nog altijd geldt het woord van Van Eeden „verdruken in onze maatschappij zijn de vrouwen”. Ze zijn afhankelijk en uitgesloten van allerlei voorrechten. En door die uitsluiting zijn ze die voorrechten onwaardig geworden — of liever: onwaardig gemaakt. Ze zijn als uitgehongerden, die door lange onthouding geen brood meer kunnen verdragen. Ze roepen om brood — maar ieder denkt dat ze ziek zullen worden als ze 't krijgen. Nu zeggen sommigen: ze deugen niet om brood te eten, brood is niet goed voor hen. Anderen: „geef het hun bij beetjes en ge zult zien hoe gezond zij worden”.

Nog langen tijd zullen èn de Ver. voor Vrouwenkiesrecht en de Rein Leven-Beweging — èn het comité voor verbeterde huwelijks-wetgeving met andere, in dezelfde lijn arbeidende vereenigingen, moeten samenwerken voor werkelijk aan de vrouw de haar toekomende plaats wordt gegeven. Het is nog lang geen volle dag!

Maar — dit is een geruststellende gedachte — *geén* wolk van bekrompenheid en enghartig dogmatisch vooroordeel zal ten slotte kunnen tegengaan het opgaan van het licht der bevrijding ook voor de vrouw!

Dat de toekomst eenmaal die bevrijding zal brengen — ge zijt er met mij diep van doordrongen! — Maar — wij willen niet, als zooveel voor ons — in toekomstdroomerijen onzen tijd verliezen — terwijl in het heden nog zooveel en zoo noodig werk moet worden gedaan. De erkenning van de rechten der vrouw, gelijk aan die van den man, in theorie en practijk — ziedaar de leuze waaronder gestreden moet worden door mannen en vrouwen; stuk voor stuk, bepaling na bepaling zal gewrongen moeten worden uit de hand der tegenpartij. Ik hoop dat mijne woorden wankelmoedigen hebben versterkt; weifelenden hebben bemoedigd; aarzelenden en onverschilligen hebben doordrongen van de noodzakelijkheid en ernst van dit — te lang ontweken — werk. Hier is een plicht te vervullen — een verzuim te herstellen — een onrecht goed te maken! een heerlijk ideaal te verwezenlijken! Dat velen zich opgeven als medewerkers van de verwezenlijking van dat ideaal — de gelijkwaardigheid — en gelijkberechtigtheid van man en vrouw, in *theorie* èn *practijk*!

Niet als gunst — maar als recht!

Bibliotheek voor Reiner Leven.

- No. I. Over het Liefde-leven, door J. J. HOOGWERFF. - 0,10
- No. II. Rein Leven en Geheel-onthouding, FELIX ORTT. - 0,25
- No. III. Seksuele Moraal, in verband met de gezondheidsleer, door LOD. v. MIEROP - 0,60
- No. IV. Aan mijn Zusje, Brief over het geslachtsleven, door FELIX ORTT. - 0,25
- No. V. Wanneer is geslachtsgemeenschap geoorloofd? door LOD. VAN MIEROP. - 0,10
- No. VI. Met wie mag men trouwen? door LOD. v. MIEROP. - 0,10
- No. VII. Het Nieuw-Malthusianisme, uit een ethisch oogpunt beschouwd, door FELIX ORTT - 0,15
- No. VIII. Sexueele Ethiek, door FELIX ORTT - 0,60
- No. IX. Liefde en Huwelijk, door FELIX ORTT. - 0,15
- No. X. Een zedelijke plicht der Ouders, door F. ORTT - 0,10
- No. XI. Huwelijksleed. Een brief van eene vrouw aan alle vrouwen. Vrij naar M. Heinz „Gesundes Familienglück” door TINE ORTT-HINLÓPEN. - 0,10
- No. XII. Het onechte Kind. Een eenvoudig verhaal naar het Duits door A. VAN MANSVELT - 0,10
- No. XIII. De waardeering der Vrouw, in het bijzonder onder Israël en de Christenheid, volgens Oud- en Nieuw Testament, door Dr. LOUIS A. BAEHLER - 0,20
- No. XIV. Over het geneeskundig onderzoek vóór het huwelijk, door LOD. VAN MIEROP - 1,—
- No. XV. De slavernij van de Vrouw, door LOD. v. MIEROP - 0,25
- No. XVI. Over een gevaarlijke gewoonte. Een ernstig praatje met onzen jongen, voorafgegaan door een Woord aan de Ouders, door FELIX ORTT. - 0,15
- No. XVII. Het papieren gevaar, door LOD. VAN MIEROP. - 0,40
- No. XVIII. Sexueele Moraal en Sexueele Opvoedkunde, door Dr. FR. W. FOERSTER - 0,60
- No. XIX. De prostitutie, door Ds. A. KLAVER. - 0,35
- No. XX. Beschouwing over het Huwelijk, LEO TOLSTOY - 0,10
- No. XXI. Het Nieuw-Malthusianisme, Ds. A. KLAVER . . - 0,40
- No. XXII. De groote volksziekten van onzen tijd, door Dr. TH. CHRISTEN. - 0,10
- No. XXIII. Der geslachten onderlinge verhouding, door LOD. VAN MIEROP - 0,15
- No. XXIV. Rein Leven en Vegetarisme, LOD. v. MIEROP. - 0,10
- No. XXV. Levenskracht-Bloesems, door LOD. VAN MIEROP. - 0,15

Alom in den boekhandel verkrijgbaar en rechtstreeks bij
„Chreestarchia”, Afd. Uitgeverij te Soest.

Het verdient aanbeveling zich te abonneren op:

LEVENSKRACHT

MAANDBLAD VOOR REINER LEVEN

Orgaan, met eigen officieel gedeelte, van de „*Rein Leven-beweging*“.

REDAKTEUR: LOD. VAN MIEROP.

O.a. met medewerking van Dr. LOUIS A. BAEHLER, FRANS COECKELBERGS, Dr. J. A. CRAMER, D. DAALDER, M. EHRBECKER, Ds. P. GLAS, J. J. HOOGWERFF, Ds. A. KLAVER, A. KROFVELD Jr. arts, T. v. MIEROP-MULDER, JACOBA F. D. MOSSEL, FELIX ORTT, EDWARD PEETERS, D. ROSKES, F. C. J. VAN DEN STEEN VAN OMMEREN, TITIA VAN DER TUUK, Dr. A. DE VLETTER, Mr. Fr. WITTEMANS.

Zoals uit bovenstaande namen reeds blijken kan, wordt in dit maandblad het woord gevoerd en het streven naar kuisheid bepleit, door mannen en vrouwen van verschillende godsdienstige en politieke overtuiging.

De bedoeling zit voor om, uitgaande van het beginsel dat de geest heerschappij heeft te voeren over het natuurlijke en bezield-zinnelijke, zo diep en veelzijdig mogelijk al wat rechtstreeks of zijdelings op het geslachtsleven betrekking heeft, in dier voege te behandelen, dat het dienstbaar kan zijn aan de levensverheffing van mens en samenleving.

Zo tracht het voorlichting te verschaffen, steun te verlenen, kennis te vermeerderen en tot begripsverheldering bij te dragen. Zo wil het een algemene samenwerking tot stand doen komen tussen allen die oprecht naar reinheid streven.

Abonnementsprijs f 1.— per jaar, bij vooruitbetaling. Voor buitenland en koloniën f 1.50. Afzonderlijke nummers f 0.10.

Adres van administratie en redaksie: te **Soest**.

(Dit blad wordt niet door tussenkomst van de Boekhandel geleverd.)